

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Кафедра української та іноземних мов

ПЛАН-КОНСПЕКТ

лекції з дисципліни

“УКРАЇНСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ”

Тема лекції: **“ Науковий стиль фахового мовлення ”**

Науковий стиль фахового мовлення

1. Функціональні стилі сучасної української літературної мови.
2. Мовні засоби наукового стилю.
3. Текст як основна форма існування наукових знань.
4. Найтипівіші наукові тексти (*анотація, тези, конспект, відгук, рецензія, курсова та дипломна робота, реферат*).

1. Стиль – це функціональна підсистема літературної мови, що використовується у певній сфері суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматичних, фонетичних). Тобто, це добирання таких засобів із багатоманітних мовних ресурсів, які найліпше відповідають завданням спілкування між людьми у певних умовах. *Це своєрідне мистецтво і добору й ефективного використання системи мовних засобів із певною метою в конкретних умовах й обставинах.*

Кожний стиль має:

- ✓ сферу поширення й уживання (коло мовців);
- ✓ функціональне призначення (регулювання стосунків, повідомлення, вплив, спілкування тощо);
- ✓ характерні ознаки (форма та спосіб викладу);
- ✓ систему мовних засобів і стилістичних норм (лексику, фразеологію, граматичні форми, типи речень тощо).

Ці складові конкретизують, оберігають, певною мірою регламентують, унормовують кожний стиль і роблять його досить стійким різновидом літературної мови. Досконале знання специфіки кожного стилю, його різновидів, особливостей — надійна запорука успіхів у будь-якій сфері спілкування.

В українській літературній мові традиційно виокремлюють п'ять функціональних стилів: ***науковий, офіційно-діловий, розмовний, художній, публіцистичний, епістолярний, конфесійний.***

Розмовний стиль

Сфера використання розмовного стилю — усне повсякденне спілкування в побуті, у родині, на виробництві.

Основне призначення — бути засобом впливу й невимушеного спілкування, жвавого обміну думками, судженнями, оцінками, почуттями, з'ясування виробничих і побутових стосунків.

Основні мовні засоби:

- емоційно-експресивна лексика (метафори, порівняння, синоніми та ін.);

- суфікси суб'єктивної оцінки (зменшено-пестливого забарвлення, зниженості);
- прості, переважно короткі речення (неповні, обірвані, односкладові);
- часте використання різноманітних, займенників, дієслів із двома префіксами (*попо-, пона-, поза-*);
- специфічні фразеологізми, фольклоризми, діалектизми, просторічна лексика, скорочені слова, вигуки тощо;
- заміна термінів розмовними словами (*мобільний телефон — мобіла, труба; клавіатура комп'ютера — клава*).

Розмовний стиль поділяється на два підстилі:

- а) розмовно-побутовий;
- б) розмовно-офіційний:

Публіцистичний стиль

Сфера використання публіцистичного стилю — громадсько-політична, суспільно-виробнича, культурно-освітня діяльність, ЗМІ.

Основне призначення:

- розв'язання важливих актуальних суспільно-політичних проблем інформаційно-пропагандистськими методами;
- активний вплив на читача (слухача), спонукання його до діяльності, до бажання зайняти певну громадянську позицію, змінити погляди чи сформувати нові;
- пропаганда певних думок, переконань, ідей, теорій та активна агітація за втілення їх у повсякдення.

Основні мовні засоби:

- синтез складників наукового, офіційно-ділового, художнього й розмовного стилів;
- лексика, насичена суспільно-політичними й соціально-економічними термінами, закликами, гаслами (електорат, багатомандатний, приватизація та ін.);
- багатозначна образна лексика, емоційно-оцінні слова (політичний бомонд, наукова еліта, епохальний вибір й ін.), експресивні сталі словосполучення (інтелектуальний потенціал, одностайний вибір, рекордний рубіж), перифрази (біле золото — бавовна; голубі магістралі — ріки; легені планети — ліси й ін.);
- уживання в переносному значенні наукових, спортивних, музичних, військових та інших термінів (опинитися на лаві запасних, орбіти співробітництва, президентський тил, парламентський хор, лідер змагання, фронт робіт, галопуюча інфляція, брудні гроші, відмивання грошей, заморожування цін і под.);
- часте використання іншомовних суфіксів *-їст (-ист), -атор, -ація* та ін. (пацифіст, культурист, провокатор, пролонгація); префікси *псевдо-, нео-, супер-, інтер-* та ін. (псевдоідея, неофашизм, суперкомп'ютер, інтерактивний);

- різні типи питальних, окличних та спонукальних речень, зворотний порядок слів, складні речення ускладненого типу з повторюваними сполучниками та ін.;
- використання влучних афористичних, інтригуючих заголовків.

Публіцистичний стиль поділяють на такі підстилі:

- а) **стиль ЗМІ**— засобів масової інформації (часописи, листівки, радіо, телебачення тощо),
- б) **художньо-публіцистичний стиль** (памфлети, фейлетони, політичні доповіді, нариси тощо), наприклад:
- в) **науково-публіцистичний стиль** (літературно-критичні статті, огляди, рецензії тощо).

Художній стиль

Цей найбільший і найпотужніший стиль української мови можна розглядати як узагальнення й поєднання всіх стилів, оскільки письменники органічно вводять ті чи інші складники стилів до своїх творів, надаючи більшої переконливості та вірогідності в зображенні подій.

Художній стиль широко використовується у творчій діяльності, різних видах мистецтва, у культурі й освіті.

Цей стиль окрім інформаційної функції виконує й естетичну: впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості й естетичні смаки.

Основні мовні засоби:

- наявність усього багатства найрізноманітнішої лексики, переважно конкретно-чуттєвої (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак);
- емоційно-експресивна лексика (синоніми, антоніми, омоніми, фразеологізми);
- авторські новотвори (слова, значення, вирази), формування індивідуального стилю митця;
- історизми, архаїзми, діалектизми, просторічні складниці, навіть жаргонізми;
- широке використання різноманітних типів речень, синтаксичних зв'язків, особливості інтонування та ритмомелодики.

Художній стиль поділяється на підстилі:

- а) **епічний** (прозові: епопея, казка, роман, повість, байка, оповідання, новела, художні мемуари, нарис);
- б) **ліричний** (поезія, поема, балада, пісня, гімн, елегія, епіграма), наприклад:
- в) **драматичний** (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль), наприклад:
- г) **комбіновані** (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-феєрія, усмішка).

Епістолярний стиль

Сфера використання епістолярного стилю — офіційні міжколективні й міжособистісні стосунки та неофіційні особисті зв'язки. Ділове листування в установах і приватне листування в родині).

Основне призначення — регулювати правові, ділові, виробничі контакти, зв'язки між суб'єктами правових відносин, ділового партнерства та підтримувати стосунки в родинних і товариських колах, групах мовців за інтересами.

Основні ознаки — персональність; інформаційна цілеспрямованість (зазвичай на конкретного адресата); авторське «я»; наявність певної композиції: початок, що містить шанобливе звертання; головна частина, у якій розкривається зміст листа; кінцівка, де підсумовується написане, та іноді постскриптус (P. S. — приписка до закінченого листа після підпису).

Основні мовні засоби:

- адресація, межі мовного етикету, стандартність висловів у ділових листах;
- різноманітний конкретним змістом лексика, вільний виклад змісту у приватних листах;
- емоційно-експресивні засоби, варіантність норм і особливості порушення їх в інтимному листуванні;
- поєднання компонентів художнього, публіцистичного й розмовного стилів і вироблення індивідуального авторського образу в листах-сповідях, листах-творах, листах-інформаціях.

Конфесійний стиль

Сфера використання — спілкування в конфесіях, культових установах, релігійних громадах.

Призначення — обслуговувати релігійні потреби як окремої людини, так і всього суспільства. Конфесійний стиль реалізується в релігійних відправах (літургіях), проповідях, молитвах (усна форма), духовних традиціях і в Біблії та інших церковних книгах, молитовниках, требниках тощо (писемна форма).

Основні засоби:

- суто церковна термінологія, символічні стилістичні форми, мовні формули із сакральним значенням (*дар праведности, гріховність тіла, усі люди — Божий храм*);
- непрямий порядок слів у реченні та словосполучі (*Не може родить добре дерево плоду лихого, ані дерево зле плодів добрих родити*);
- значна кількість метафор, алегорій, порівнянь (*Я зруйную цей храм рукотворний, — за три дні збудую інший, нерукотворний*); наявність архаїзмів; стандартність стильової форми.

Науковий стиль

Сфера використання наукового стилю — наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення — викладення наслідків досліджень про людину, суспільство, явища природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ, активізація інтелекту читача для їх осмислення.

Основні ознаки:

- ясність (понятійність) і предметність тлумачень;
- логічна послідовність і доказовість викладу;
- узагальненість понять і явищ;
- об'єктивний аналіз;

- точність і лаконічність висловлювань;
- аргументація та переконливість тверджень;
- однозначне пояснення причинно-наслідкових відношень;
- докладні висновки.

Науковий стиль поділяють на такі **підстилі**:

а) власне науковий (із жанрами текстів: монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези), який, у свою чергу, поділяється на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти;

б) науково-популярний — застосовується для дохідливого, доступного викладу інформації про наслідки складних досліджень для нефаківців, із використанням у неспеціальних часописах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів;

в) науково-навчальний — реалізується в підручниках, лекціях, бесідах для доступного, логічного й образного викладу й не виключає використання складників емоційності, наприклад:

г) виробничо-технічний — використовується у спеціальній літературі, що обслуговує різноманітні сфери господарства та виробництва, наприклад:

2. Основними мовними засобами наукового стилю є велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, абстрактних слів, наукова фразеологія, цитати, посилання, уникання емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, індивідуальних неологізмів, художніх тропів.

Мовні засоби повинні забезпечувати повне й точне осмислення теми, послідовність і взаємозв'язок думок. Чітка послідовність передбачає логічне, а не емоційно-чуттєве сприйняття наукового твору, тому емоційно-експресивні засоби не повинні домінувати.

Розглянемо головні мовні засоби наукового стилю за рівнями літ.мови.

Лексика та фразеологія. Загальнонавчальні слова, загальнонаукова лексика й терміни визначають мовні особливості стилю. Слова вживаються у прямих значеннях. Синонімів майже немає. Фразеологія наукової мови покликана, з одного боку, визначити логічні зв'язки між частинами висловлювань (як показав аналіз, на основі отриманих даних); з іншого боку, позначити певні поняття, будучи термінами (мертва мова, влучити у дев'ятку, червона картка).

Слід також виділити виразно іменний характер висловлювання та насиченість абстрактною лексикою

Морфологія. Морфологічні особливості наукового стилю української мови полягають у деякій обмеженості використовуваних граматичних форм і частоті повторюваності деяких частин мови. Так, у мові науки переважають іменники і прикметники. Службові частини мови в науковому стилі поповнюються за рахунок самостійних частин мови, перш за все іменників. Наприклад, у значенні прийменників уживаються *в міру, в силу, за певних обставин, у разі*

потреби, у випадку, згідно з, у значенні, у процесі, внаслідок, у результаті, за допомогою чого, за рахунок, у вигляді, на підставі, шляхом чого, методом, через що, яким чином тощо.

Багато іменників, які не мають у загальнолітературній мові форм множини, у науково-технічному контексті набувають їх. Це насамперед іменники речовинні (*масла, нафти, мармури, бетони, солі, кварци, граніти*) і абстраговані іменники (*вологості, місткості, потужності, щільності, освітленості, вузькості, включення, напруги, зміщення, переміщення тощо*).

Нормою є вживання в науковому мовленні сполучень з іменниками у знахідному відмінку з прийменником (*вагою у 70 кг, відстань у 5 км*), інколи без нього (*прискорення 0,5 м/сек, швидкість 5 м на секунду, довжина 20 м, вагою 70 кг, відстань 5 км, маса 20 кг*).

Синтаксис. Одним із найбільш поширених типів речення в науковій мовленні є речення із складеним іменним присудком, іменна частина якого виражається:

- іменником у називному або орудному відмінках (*Швидкість також є векторна величина. Знаходження рівнодіючої кількох сил називається складанням сил*);
- повною формою прикметника (*Деформації стиснення і розтягування є пружними у всіх станах тіл*);
- прикметником у формі ступеня порівняння (*Робота тим більша, чим більша прикладена сила і чим значніше переміщення тіла*);
- зворотньою формою дієслова (*Термін „біотип” застосовується до певних ліній і сортів вищих рослин*).

Оскільки часто вживаються речення з іменним присудком, то відповідно маємо в науковому стилі велику кількість дієслів-зв'язок: *бути, є, називатися, становитися, робитися, здаватися, мати, залишатися, володіти, визнаватися, відрізнятися, розпізнаватися, характеризуватися, складатися, слугувати, міститися, полягати, перебувати, визначатися, уявлятися, становити собою, вважатися тощо.*

Характерною особливістю наукового стилю мовлення є досить часте вживання сполучення „дієслово + іменник” замість синонімічного дієслова: *піддавати впливові, чинити опір, піддаватися окисленню, піддаватися вивітрюванню (а не опиратися, окислюватися, вивітрюватися)*. Наприклад: *При вивітрюванні всі сульфіди піддаються окисленню.*

Для наукового стилю мовлення, більш ніж для інших стилів, характерна значна кількість неозначено особових речень (без підмета), наприклад: *У залежності від агрегатного стану розподіленої речовини суміш поділяють на суспензії та емульсії. Інколи при розгляді руху тіл можна нехтувати їхніми розмірами.*

Часті також безособові речення: *Вивчення не можна вести у відриві від умов. Після цього залишається знайти фронтальну проекцію точки перетину.*

Замість підрядних речень у науковому мовленні часто вживають прийменниково-відмінкові сполучення. Наприклад, *при підвищенні температури замість коли (якщо) температура підвищується; у результаті процесів вивітрювання замість у результаті того, що відбуваються процеси вивітрювання; із збільшенням обсягу замість по мірі того, як обсяг збільшується* тощо.

Вживаються також дієприкметникові і дієприслівникові звороти, наприклад: *Багато цінних відомостей про обмін речовин отримано методом гістоавторадіографії, заснованому на виявленні фотографічним способом радіоактивних ізотопів, уведених у тіло тварини.*

Ще одна композиційна особливість наукового стилю – документування тверджень, посилання, цитати. За типом мовлення сучасні наукові тексти є монологічними, вживаються в усній та писемній формі з переважанням останньої. Стиль писемної наукової мови – безособовий монолог. Виклад зазвичай від третьої особи (рідко використовуються форми першої й зовсім не використовуються форми другої особи займенників однини).

3. Текст – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлювань, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формотворчо-граматичними зв'язками, а у загально композиційному плані – спільною темою і сюжетною здатністю (*Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – С.627*).

За формами реалізації тексти поділяють на **усні** (*розповіді, судові промови*) та **писемні** (*художні твори, офіційні документи*).

Важлива роль в оформленні писемних текстів належить рубрикації, а усних – інтонації. Наукове знання може бути виражене в усних (дискусія, диспут, обговорення наукової проблеми) та письмових (дисертація, монографія, стаття) текстах. Усі типи наукових текстів різною мірою демонструють наукове знання. Наукове знання реалізується також у скомпресованих (вторинних) текстах – словниках, енциклопедіях, стандартах, нормативних довідниках, рефератах, анотаціях.

Усі типи текстів:

- А) передають наукове знання у скомпресованому вигляді;
- Б) прагнуть зосередити увагу на найголовнішому.

На мову науковців у всіх типах текстів впливає мовна норма.

Історія науки, стан розроблення тієї чи іншої проблеми формують наукове знання, спрямовують та визначають характер авторського викладу.

У самому тексті зазначені моменти висвітлюються в:

- ✓ огляді літератури;
- ✓ системі посилань та виносок;
- ✓ коментарях та примітках.

До складників структури наукового тексту належать:

- ✓ макроструктура й загальна будова (композиція, типи й розташування розділів, підрозділів, параграфів, абзаців, схем, малюнків);

- ✓ лексика (загально мовна, загально наукова, вузькоспеціальна);
- ✓ морфологічні й словотворчі засоби;
- ✓ синтаксис;
- ✓ семантика.

4. Наукові знання можуть бути виражені у текстах таких жанрів: анотація, тези, конспект, відгук, рецензія, реферат, курсова та дипломна робота, стаття, дисертація, автореферат, монографія, підручник, доповідь, програма тощо.

Анотація (лат. *зауваження*) – коротка, стисла характеристика змісту книги, статті тощо. Стисло характеризує зміст книги, статті через перелік найголовніших у ній питань. Оцінює анотований твір.

Тези (гр. *основна думка*) – коротко сформульовані положення наукових матеріалів, які розкривають суть усієї інформації.

Розрізняють два види тез:

Відібрані автором з першоджерела;

Сформульовані власними словами основні положення статті чи розділу.

Конспект (лат. *огляд*) – стислий письмовий виклад змісту лекції, доповіді, роботи.

Розрізняють конспекти прочитаного та почутого.

Конспект лекції – це особливий вид опрацювання наукової інформації, в якому поєднуються процеси слухання та записування.

Відгук – документ, який містить висновки уповноваженої особи або установи щодо запропонованих на розгляд наукових праць, вистав, фільмів тощо.

Рецензія (лат. *розгляд*) – відгук, критична оцінка художнього, наукового твору або дис.дослідження.

Курсова, дипломна робота – письмовий виклад власних результатів наукового дослідження, який ґрунтується на критичному огляді бібліографічних джерел.

Рекомендована література:

Основна

Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – К.,1990.

Ділова українська мова: Посібник для студентів вузів/ За ред. Н.Бабич. – Чернівці, 1996.

Коваль А.П. Культура ділового мовлення. – К.,1982.

Коваль А.П. Ділове спілкування. – К.,1992.

Культура української мови: Словник-довідник. – К.,1990.

Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. – К.: «Академія», 2007.

Паламар Л.М., Кацавець Г.М. Мова ділових паперів. – К.,2000.

Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української літературної мови. – Тернопіль, 2000.

Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: Підручник. – К.,2004.

Додаткова

Ботвина Н.В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування. – К., 2000.

Дороніна М. Культура спілкування ділових людей. – К., 1998.

Жайворонок В.В. та ін. Українська мова в професійній діяльності: Навч. пос., К.: Вища школа, 2006.

Панько Т., Білоус М. Слово в духовному житті нації. – К., 1995. – С.4-36.

Сименюк О. Культура наукової української мови: Навч. посіб., Київ, «Академія», 2012

Інтернет-ресурси

<http://yak-my-hovorymo.wikidot.com/>

<http://kultura-movy.wikidot.com/>

<http://nepravylno-pravylno.wikidot.com/>